

СТРАТЕШКА КУЛТУРА У ГЕОПОЛИТИЧКОМ ТУМАЧЕЊУ ТРАНЗИТА И ТРАНЗИЦИЈЕ

Милош Кнежевић*

Достављен: 19. 10. 2020

Језик рада: Српски

Прихваћен: 21. 10. 2020

Тип рада: Оригинални научни рад

DOI број: 10.5937/vojdela2004161K

У раду се образлаже и доказује да се у епохалним променама на размеђи векова и миленијума уочавају два слична, али и у мно-го чему различита процеса: транзит и транзиција. Транзит је пролазак делова државе кроз сложену и јединствену државу у правцу међуна-родног осамостађења. Емпиријски гледано, транзит протиче на два начина – мирно или конфликтно. Транзит је, заправо, друго име за се-парацију или сецесију. Транзитна сецесија у једној држави обликује ви-ше самосталних држава. У том смислу, транзит је екстериторизовање унутрашње политике, њено интернационализовање и геополитизова-ње. Иако се у сецесионом конфликту испољава драматично, трагично и катастрофално, транзит је у теоријском дискурсу друштвених, нацио-налних и државних промена заклоњен процесом транзиције. У раду се препознају три приступа односу транзита и транзиције: транзит дели-мично диференциран од транзиције, транзит потпуно диференциран у односу на транзицију и транзит поистовећен са транзицијом. При томе се јасно и принципијелно разликују појаве транзита од појаве транзици-је. На крају, у раду се истиче хронополитички моменат геополитичких метаморфоза у којима транзит претходи и у много чему детерминише каснију транзицију. Транзиција као социоекономски прелазак, односно политекономски структурни преображај социјалистичког у капитали-стичко друштво, не може се схватити без разумевања претходног дога-ђаја транзита. Управо би југословенски случај распада сложене државе могао бити поучан за текуће евроинтеграције, али и поједине вишена-ционалне и мононационалне државе које се суочавају са опасношћу од екстремног регионализма, аутономизма и сепаратизма.

Кључне речи: *сложена држава, транзит, транзиција, интеграти-зам, сецесионизам, демократија, геополитика, геоекономија, стра-тегија*

* Главни уредник часописа *Национални интерес*, Београд.

Увод: појава и појам транзита

У општем смислу и значењу реч *транзит* упућује на кретање, тј. транзитирање, односно завршени или незавршени саобраћај по одређеној путањи ка одређеном циљу, а дословно значи: *прелаз, прелазити, прелазак, пролаз, пролазити, пролазак, пут, прилаз, проходити, проход*. Задржавајући основно кинетички усмерено и телеолошко значење, у специфичној политичкој, геополитичкој и стратегиолошкој употреби, појам *транзит* садржи, међутим, сложенија и покаткад богатија асоцијативна и метафоричка значења.¹ У колоквијалном говору, медијским наративима и публицистици, па и теоријском дискурсу, појам *транзит* је често заклоњен појмом *транзиције*, што изазива бројне превиде, поистовећивања и забуне.

У теоријским разматрањима уочљива су и становишта која указују на транзицију засновану на геополитичкој основи, штавише, на транзицију као геополитику. У таквим схватањима транзиција се посматра као динамични прелазак из једног у друго геополитичко стање и означава као крупна промена епохалне ситуације.² Међутим, појам исказан речју *транзит* није примењен и устаљен у само једној области друштвених наука. Он се, заправо, исказује у више области, углавном у политикологији, праву, економији, социологији, демографији, културологији, психологији, антропологији... У свакој од тих области појам *транзит* има различита и особена значења, а најчешће се користи да изрази појаву преображавајућих историјских кретања у социоекономској, социокултурној и политичкој и геополитичкој сфери.

Транзит, као једначица (синоним) у корену појма *транзиција*, указује на динамику промене дотадашње социјалне, економске и политичке структуре у смеру и правцу (и)реверзибилне обнове капитализма у напуштању претходног стања социјализма или комунизма. Осим потенцијала и политичке енергије обнове преткомунистичког поретка капитализма, тако схваћена транзиција испољава се и као све-прожимајући процес дубоког и обимног реструктурирања у последичном историјском раздобљу. Транзиција се најчешће означава као стање настало у току и после нечега што је историјски одређено као: *посткомунизам, постсоцијализам, постсамоуправљање, постмонизам, постауторитаризам, посттитоизам* итд.

¹ О томе: Кнежевић Милош, *Парадигма распада. Разлагање државе у огледалу узрочности*, поглавље „Транзит као појам и појава”, стр. 220-221, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

² Геополитиколог Миломир Степић користи категорију „геополитичке транзиције” коју описује на следећи начин: „Наступило је раздобље планетарне несигурности, непринципијелности, незаконитости, нестабилности и немира, али са препознатљивим својствима 'контролисаног хаоса'. У ствари, радило се о етапном процесу геополитичке транзиције од претходног ка долазећем светском поретку... Нову фазу глобалне геополитичке транзиције обележио је опоравак некадашњег хладноратовског супарника и убрзано јачање нових евроазијских сила и њихово неслагање са подређеним положајем у униполарном поретку.” Степић Миломир, *Геополитика. Идеје, теорије, концепције*, поглавље „Геополитичка транзиција и амерички приоритети”, стр. 611, Институт за политичке студије, Београд, 2016.

Неаналитичко поистовећење појмова *транзиције* и *транзита*, као наводно јединствене и истолике промене, омета, међутим, уочавање и тумачење различитих транзицијско/транзитних појавних облика и њиховог историјског и људског смисла. Широко сагледано, транзит је по звучности и значењу наизглед само семантичка варијација шире појаве и појма транзиције, лишен сагледавања међусобних општих и специфичних разлика. Синонимија појава и појмова *транзиције* и *транзита* је уобичајна колико у политиколошко-правном, толико и у социолошком и економском дискурсу. Та синонимија, међутим, успорава и затомљује хеуристичке узлете у сазнању садржаја и облика епохалне динамике.

Транзиција је, наиме, осетан процес сложене промене који садржи многе проточне токове, околишне меандре и рукавце, те укључујуће и искључујуће облике и видове. Управо полиморфија феномена транзиције упућује на разабрање посебних феноменолошких разлика. На основу мерила односа општег, посебног и појединачног, однос транзита и транзиције може се тумачити и поимати на више начина. Реч је, заправо, о потреби интерпретативног разлучивања два додуше слична, али ипак различита тока епохалних промена које су обuzele глобална друштва на размеђи векова и миленијума. Може се сматрати да су могућа три основна тумачења односа транзита и транзиције.

Транзит делимично диференциран од транзиције

По првом становишту, транзиција као сумарни процес историјске динамике, сабира, множи и преображава остале, у целини гледано, зависне детерминанте означене различитим речима, именима, терминима, појмовима, дефиницијама, категоријама... При првом тумачењу, транзит је, као један од реалних или потенцијалних процеса, субдетерминисано уклопљен у општи/историјски ток транзиције, њиме је недовољно диференцирано прожет, у њу спада, а често је њиме замагљен до непрепознавања.

Мада се, како је поменуто, на транзицију указује као на процес који садржи и извесна геополитичка својства, она се у већини тумачења овога типа не сагледава као претежно гео/политичка већ као мешовита социоекономска и културна појава. При таквом схватању историјске мешавине, транзиција се поима као повратно кретање унапред (?) ка претходном стању, на вишем развојном нивоу. Фундаментални транзицијски преокрет догодио се услед трауматичног слома комунистичког поретка. Телос таквог прелазног окретања и неравнотежне нагнутости огледа се у идеји рестаурације старог као новог поретка у измењеној реалности посткомунистичког периферног капитализма.

Општа идеацијска и политократска платформа транзиције, као епохалног догађаја, подразумева изградњу постауторитарног друштва и демократских политичких институција. Одатле ни транзицијска стратешка култура није истоветна са транзитним стратегијским и културним формама. Транзит се тумачи на хоризонту транзиције и оправдава достизањем транзицијских вредности и ци-

лева. У политичком животу опсежни и далекосежни стратешки циљеви транзиције, по овом тумачењу, апсорбују све остале па и оне транзитне. Заправо, транзит се доживљава као условна предрадња транзиције или као нужан део транзиције, а не као самосврха националног и државног осамостаљења. У сваком случају, транзит је делимично препознат и садржан у транзицији као њена претходна етапа. Политичка и социоекономска транзиција добија замах тек по окончању транзита у знаку успеле сецесије.

Земље успелог транзита кроз сложену државу сматрају транзит неповратним и окончаним, док они такође осамостаљени делови раније државе који су транзитом национално и државно, то јест територијално и ресурсно оштећени, транзит не сматрају дефинитивним и одупиру се тежњама да се „пролазак” прогласи коначним. Одатле међу интегралистима, противницима транзита кроз сложену државу, често искрсавају идеје и тежње обнове претходног државног облика територијалног интегритета, али и узвраћања за претрпљене поразе.

По овом становишту, далекосежни циљеви маскирају дубоко конфликтну транзитну праксу која се оцртава на привидно нижем оперативном и тактичком нивоу у односу на виши стратешки значај транзиције. Може се рећи да се стратешке премисе транзита, којима се драстично преобликује и мења политичка и правна структура државе, камуфлирају транзиционом стратегијом која тежи комплетној промени политекономске и идеолошке формације.

Транзит диференциран у транзицији

Транзит се може схватити и као диференциран процес историјске динамике друштвене метаморфозе. Одвија се, првенствено, у сфери социјалних, економских, те политичких, геополитичких и војних односа, који не укључују нити у потпуности обухватају све аспекте и димензије транзицијске епохалне промене. По овом тумачењу транзит је, ипак, диференциран и само делимично детерминисан општим и сумарним током транзиције, јер се транзитни процес испољава и обликује и пре и после, односно изван пресудних транзицијских токова.

Упрошћено речено, иако спада у транзицију у најширем епохалном смислу, транзит није подударан, а поготову не у целости истоветан транзицији. Могло би се, заправо, рећи обрнуто, да је преображај у транзицији у извесним историјским случајевима био у пуној мери детерминисан транзитом као процесом разлагања државе.³ Неке државе су целе преображене, док су друге уништене да би се преобразили њихови раздвојени и осамостаљени делови.

У неким социјалистичким и комунистичким земљама источне Европе транзит се није ни догодио, док транзиција јесте. Реч је о нетранзитним, али истовремено транзицијским државама и нацијама. Чак и под јаким унутрашњим и

³ О томе, детаљније: Кнежевић Милош, *Парадигма распада. Разлагање државе у огледалу узрочности*, глава „Транзитни оквир и услови транзиције”, стр. 93-119, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

спољашњим притисцима, оне су исказале већу отпорност и трајност политичког постојања у прекретничким временима. У њиховом историјском случају транзит кроз облик државе није се догодио, већ само социоекономска и политекономска промена у непромењеним границама државне територије и, макар само привремено, очуваном демографском саставу. Шта је узроковало потребу очувања или уништења форме државе? Да ли, пре свега, њен сложени комунистички међунационални федерални облик? Вероватно да је управо то посредни!

Три комунистичке федерације су растављене на разнонационалне саставне делове, чиме је од надмоћних чинилаца указано на немогућност било какве асоцијације народа, држава и полудржава на социјалистичкој и комунистичкој основи. Нису, међутим, разложене само комунистичке федерације на евроазијском простору, у средњој Европи и на Балкану, него и њихови економски и војни савези. Тиме је, заправо, показано да се социоекономска транзиција са комунизма на капитализам заснива на претходној транзитној геополитичкој разградњи различитих врста социјалистичких државних заједница у федералном и међунационалном облику, али и војног и економског заједништва совјетског и самоуправног типа.

У изложеном смислу, предузета транзиција била је диференцирани и посебно артикулисани наставак транзита на упосебљеном простору и у друкчијем историјском облику. Може се поставити питање да ли је успешно изведени транзит на деструктивној траси сецесионог растављања социјалистичких држава био нужан предуслов за остварење социоекономске и политекономске транзиције? Можда јесте, јер су само раздвојене и подељене, смањене и ослабљене социјалистичке државе могле бити подложне тријумфалној вољи биполарног ривала.

Парадигма опхођења и поступања евроатлантског Запада према евроисточним земљама била је једнострана и практична, али и древна. Територијално велико је требало да се распарча, умањи и постане мало; војно снажно је требало да буде ослабљено и немоћно; удружено и саставно да се раздружи и растави; савезничко, сарадничко и пријатељско да се посвађа и непријатељизује; независно да се стави у безизлазно зависни положај... На делу је био много пута испробани и проверени образац империјалног уситњавања и мрвљења омраженог противника, све до потребног нивоа дезорганизованости и онеспособљености за било какав опоравак и повратак на „стару славу” војне снаге и геополитичке моћи. Многи западни политичари, војници и научници су са кратковидим одушевљењем истицали идеалну прилику да се други пол моћи најзад и једном заувек дотуче.

У преломном часу надмоћни Запад је спољашњим и унутрашњим деловањем изазвао темељни потрес, а онда, као управљану сеизмичку последицу, и серију метаморфних „слегања терена” источноевропских друштава и држава. У таквом амбијенту та друштва нису пружала значајни структурни и фронтални отпор. Осетнији отпор разорним утицајима није могао да се пружи применом старе компартијске номенклатурне и обезвређене хладноратовске матрице, а нова матрица у часу транзитно/транзицијског рушења „старог света” још увек није била пронађена. Интуиција вођстава промена указивала је на неопходност напуштања до тада владајућег модела живота без јасних и детаљних замисли

како ће живот да се одвија у будућности. Еуфорично се очекивало тренутно побољшање укупних услова живота у слободи и демократији које се, наравно, није догодило у ишчекиваном времену и у замишљеним облицима.

У политичким и криптополитичким круговима владало је уверење да је прелазак, у ствари, високи прескок у ново стање могућ брзим и прагматичним усвајањем зготовљених формула, те дословним пресликавањем и опонашањем неолибералних принципа и модела. Таквим идејама супротставила се ретка али разложна критика неолиберализма.⁴

Некадашњи такмичарски циљеви квантитативног достизања и престижа Западна на експ-Истoku замењени су квалитативним циљевима усвајања западних вредности и комплетног позападњења (вестернизовања), односно постајања саставком западног света. Из периферног ванзападног „остатка” (Rest) политичке елите транзиционих земаља жуделе су да се удену у средиште слободног Света и коначно постану West! Кренуло се транзиционом путањом економске и политичке глобализације.⁵

У дисидентским круговима земаља које су биле совјетски сателити, политичке промене попримиле су значај ослободилачког преокрета од политичких, војних, економских и идеолошких стега „братске заједнице”. Отуда је већина источноевропских актера епохалног преокрета разорну тектонику промена доживљавала као ослободилачку (ре)волуцију. Добровољни пад у загрљај Запада био је условљен извлачењем из чврстог совјетског, тј. руског загрљаја. При томе је, што је познато, читав комунистички свет руфобно идентификован са „злоћудним” СССР-ом и Русијом. Тријумфална манихејска логика преламања светла и таме упућивала је на два антидетичка реална и симболичка значења. Евроазијска комунистичка Москва је оличавала осујећујуће ропство, а трансатлантски либерални Вашингтон неограничену слободу за измучене и уцвелене источноевропске народе и земље.

Антиауторитарне идеје и идеали најснажније су испољени у масовном хтењу обнове запостављене демократије. При томе је транзиција схватана као прелазак са ауторитаризма на постауторитаризам у продемократском руху. Као битна мотивациона и погонска вредност отпочете транзиције истицана је политичка владавина народа – демократија. Демократија је у времену преокрета ритуално, без мере и неупитно, глорификована као свершавајући инструмент линеарног прогреса. Није била довољно приметна критичка способност учавана дисхармоничних и контрадикторних учинака „извоза демократских револуција”, ауторитарног наметања демократије, демократије за повлашћене, тзв. демократуре и сл. У политичком смислу транзиција је, заправо, поистовећивана са демократизацијом, као њен развојно усмерени процес и завршна, односно исходна структура.

⁴ Видети: Душанић Јован, *Неолиберализам*, глава „Неолиберални корени кризе”, стр. 139-142, *Catena mundi*, Београд, 2015. Такође: Катић Небојша, *Из другог угла*, глава „Неолиберални дух времена”, стр. 13-16, и „Идеологија монетарне политике”, стр. 52-55, *Catena mundi*, Београд, 2015.

⁵ О томе: Митровић Љубиша, *У раљама транзиције. Између суноврата и алтернативе*, глава „Неолиберална глобализација и експанзија прекаријата и експлоатације”, стр 85-93, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Прометјет, Ниш - Нови Сад, 2017.

Транзитно-транзицијским процесима није промењена само просторна и ресурсна величина разложених источноевропских и балканских друштава, нација и држава, него и њихов положај на политгеографској карти, друкчија историјска улога, нове повезаности и сарадње, нове учлањености и геополитичке солидарности, „братства” и „јединства”. Транзит и транзиција променили су версајско/јалтску силуету балканског макрорегиона старе Европе, која је оцртана 1918. и трајала до 1991/9. године, што значи безмало читав српски и југословенски 20. век.

Потребно навести и да је својеврсна језичка транзиција погодила и вековима и миленијумима устаљену географију Балкана, нарочито одређења места и положаја српског народа у средишту Балканског полуострва. Транзит у којем су преобликоване нације и државе, и транзиција којом је успостављана нова социоекономска структура друштва, утицали су на језик, преинаку појмова, речи и имена којима су тумачене и разумеване политички проблематизоване појаве. Једна од наметаних представа транзицијског лика Балкана тиче се дубоко политизоване лингвистике и семантике. Не само да се ради на сепарисању оригиналног јединственог српског језика на помесне дијалекте и локалне лексичке варијетете, са амбицијама клонирања посебних језика (црногорски, бошњачки, хрватски, војвођански итд.), него се врше и административна преименовања простора и појава у простору расрбљивањем или надевањем нових произвољних назива. Један од таквих случајева, који је генерисан у међународној дипломатској комуникацији, јесте и све чешће употребљавани назив „Западни Балкан”.

За Балканско полуострво, или надалеко чувени Балкан, и даље су у спорадичном оптицају општи и сумирајући називи попут: европски Југоисток, Блиски блиски Исток, део Источног Медитерана, Интермаријум (копнени простор између Панонске низије Јадрана, Егеја и Црног мора). У новије време, међутим, изван и против сваке културно-цивилизацијске, историјске, етнонационалне и географске логике, земље и народи који нису укључени у Европску унију и делимично у НАТО – међу којима је и српски народ у Србији са Косовом и Метохијом, Црној Гори, Републици Српској и Македонији – по положајној припадности и усмерењу одређују се као „западнобалкански”. Тако су Срби, уз пре/остале неукључене, и на тај начин деперсонализоване и денационализоване, у дипломатском жаргону постали регионални „западнобалканци”.

Оваква топичка и тополошка редефиниција националне и државне стварности мимоилази ноторну географску чињеницу да се српски етнонационални, културни и религијски простор у највећој мери распростире у средишњем, тј. централном, а не на тзв. Западном Балкану. Довољно је, наиме, погледати прецизније политичке и етничке карте Балкана па се уверити у ту чињеницу. Али, транзитне и транзицијске реалполитичке манипулације неминовно прате и номиналне егзибиције манипулативне семантике. Преименовањем се без питања трпних објеката мењају историјски стечена имена и адресе, не би ли се у овешталом експанзивном маниру новим именима и адресама потврдио пресудни геополитички утицај у балканском макрорегиону.

На крају, колико год је потребно, толико је корисно пропитивати геополитичку проблематику и дилематику вредности и историјског смисла транзита, транзиције и трансформације у свим идентитетним сегментима. На старе и нове недоумице још увек се дају веома различити одговори и оправдања разних степена сазнајне уверљивости. Ако се пажљиво посматра постаје очита извесност разлике између историјских процеса транзита и транзиције. У одређеним аспектима, нарочито у погледу конфликтне деструкције политичких, тј. државних структура, транзит уопште не наликује транзицији. У транзиту, као изразито унутрашњем геополитичком процесу, до пуног израза долазе сецесиона идеологија и политика. Одатле је и стратешка култура транзита упадљиво друкчија од стратешких избора и остварења у каснијим токовима транзиције. Главни и опсесивни циљ транзита јесте одвајање и издвајање, па се отуда и култура у новоетатизованим и новонационалним субјективитетима схвата првенствено у раздвојном и супротстављајућем интерпретативном кључу.

Транзит поистовећен са транзицијом

У овом модусу тумачења и разумевања, који је уобичајан и већински, транзит се не разликује од транзиције и не именује као посебан комбативно деструктиван процес. Када се промишља распадање или разбијање сложене државе уједно се мисли и на транзицију. Транзит се, заправо, не поима као посебан политички и геополитички ток и схвата само као донекле специфична предрадња циљаних транзицијских социоекономских промена на путањи неолибералних политикокономских реформи.

Појавно и појмовно утопљен у транзицију и неуочених посебних својстава испољавања, транзит се не поима као пресудан ток догађаја за остале области друштвене метаморфозе. Тиме што се схвата као предусловни економски чинилац, транзит се под именом транзиције, заправо, доживљава као социоекономска и геоекономска а не као геополитичка појава. Уколико се као диференциран процес уопште озбиљно узима у обзир, при овом тумачењу суштине епохалне транзиције транзит је есенцијално маргинализован, оставши притом у затамњеној зони неозначености и непротумачености.

У првом плану тумачења је социоекономски прелазак са једног на други социјални и економски поредак. На тај начин схваћена транзиција нема толико додира са типичном геополитиком колико са геоекономијом или, како се истиче у још чешћим тумачењима, са економиком која је ослобођена директног политичког утицаја и контроле. Убрзаним реформама економске структуре претходног поретка на неолибералној платформи се ослобађају тржишни односи, мења својинска структура, омогућује слободна тржишна утакмица и заснивају друкчији финансијски и банкарски механизми. Почетни замах транзиције одвија се у знаку свеопште дерегулације претходне дириговане или командне економије. Иако је полазна основа транзиције подељени, умањени и ослабљени политички и економски простор претходно растројене сложене државе, тумачења се углавном исцрпљују анализама односа економских губитака и добитака, тј. цене коштања новодржавног осамостаљења.

Један од парадокса транзиције садржан је, међутим, у контрадикцији идеала економизоване политике и реалности политизоване економије. Декларише се, на пример, одрицање од утицаја државе на виталне економске токове, иако је у мањкавој реалности слабе државе то једва могуће остварити. Мада транзиција обухвата и промену политичке структуре, институција, процедура и персонала, на декларативном нивоу се испољава јака потреба одрицања од политичког волунтаризма који је карактерисао претходно планско раздобље. У условима обнове политичког плурализма управљачка компартијска воља се разграђује новом вољношћу реформских и модернизаторских елита. Транзициони актери у декомунизованим земљама веровали су у сверешавајућу могућност економског развоја.

Уместо јаке државне структуре, циљ тако схваћене транзиције је максимална економија у тзв. минималној држави. Развија се уверење да се тржишном економијом могу превладати стари и нови политички проблеми. На страну то што минималност конфузне и онемоћале постсецесионе државе не омогућује економски раст и развој, већ само клијентистичко везивање уз центре капитала и лојалистичко ослањање на напромењене центре војне моћи.

Структурна политекономска зависност је стање у које су арбитарном вољом политичких елита, по неизбежном правилу доминације центара финансијског капитала и предаторских банака, агенција и мултинационалних корпорација, један за другим западали народи у транзиционим земљама периферног капитализма. Као висока цена идеолошког и политичког декомунизовања и рестаурације капитализма у земљама некадашњег социјалистичког блока догодила се деиндустријализација, пропаст тзв. великих система и многих сектора реалне производње, уз разграђивање финансијског и банкарског система. Све то резултирало је стањем тешко надокнадиве економске инфериорности и продубљеном социјалном раслојеношћу. Поред одлива капитала у иностранство, унутрашња дистрибуција друштвеног богатства указала је на појаву малобројних транзиционих добитника и много већи број транзиционих губитника, заправо сиромашних група становништва.

У условима кризних циклуса капитализма, земље успорене и недовршене транзиције изложеније су сваковрсним спољашњим и унутрашњим опасностима.⁶

У оним земљама које су проживеле транзитно разлагање сложене државе, без обзира на то да ли признају или не признају детерминишући значај транзита за транзицију, ризици економског колапса су још већи. Међу таквим земљама негативне последице транзита по транзицију се индиректно признају тиме што се истичу штете које су, по сопствене интересе, настале сецесијом. На том месту садржан је парадокс, јер се сецесија поима као услов и остварење државотворног ослобођења, али и процес који је деструктивним ефектима ондашњих интегралиста наштетити онаком националном бићу каквим га присвајају и схватају сепаратисти.

Међутим, ни тај тип аргументисања није лишен свеузрочног окривљавања претходне сложене државе за зла која су пренета у новодржавне творевине.

⁶ О томе детаљније: Кнежевић Милош, *Неизвесни прелазак. Демократија транзиција*, глава „Противречности закаснеле и убрзане транзиције: релативност транзиционог апсолутизма“, стр. 29-63, Институт за политичке студије, Београд, 2012.

Тако, на пример, у случају ексјугословенског простора, новоформиране државе за сва искрсла економска и политичка зла још увек оптужују Југославију, затим и унутарјугословенску Србију у време владавине Слободана Милошевића и, најзад, савремену Србију после друге и треће Југославије.

Транзиција у овом начину тумачења представља општи феномен промене начина живота. Транзицијска стратешка култура претпоставља довршену и непроменљиву територијалну силуету и границу политичког простора одвијања економских реформи. Тај простор у форми државне територије надмоћни чиниоци постулирају као окончан облик, „свршену ствар” и „разрешен проблем”, што значи да се у међународним односима третира као неупитан и неспоран. При том се транзит, то јест историјски *разбираспад сложене државе* на неједнаке делове и делиће ставља у политичке заграде дневне неактуелности и други план споровозне „експертске” интерпретације историографа.

Иако транзит у сецесионој историјској реалности није идентичан транзицији, у непрецизном политичком дискурсу предоченог типа, он се у њу појмовно утапа и на њу своди. Разлог за то свакако није само у семантичкој неукости означавања и употребе термина „транзит” и „транзиција”, већ и у идеолошким и доктринарнима тумачењима разбијања и распадања сложених вишенационалних социјалистичких држава. Стратешка култура транзиције, која субсумира транзит као своју једва приметну и несамосталну премису, оријентисана је на социјалне и економске односе. Таква стратешка култура фундира се у економским потребама раста и развоја и очитује се, пре свега, као култура економских реформи, па стога у дискурзивној пракси настоји да деполитизује економију и дегеополитизује спољну политику.

Напоследку, треба подсетити на три назначене могућности тумачења и разумевања односа транзиције и транзита. У првом могућем тумачењу транзит је обухваћен транзицијом, у другом је релационо и релативно диференциран, и, најзад, у трећем је транзит у транзицијском маниру сведен на економију, тј. геоекономију. Предочене интерпретативне могућности упућују, међутим, на потребу тачнијег разабарања и употребе речи, термина и појма *транзит* у политичко-лошком и геополитичко-лошком дискурсу.

Демократија и сецесија

Један од разлога нејасноћа у тумачењу разлагања државе садржан је у мешању вредносних и идеалних планова најбоље могуће политике и најмање рђаве политичке реалности. Какве логичне и смислене везе могу да имају демократија и сецесија? Продемократски став претпоставља политичко хтење демократског облика владавине у јединственој држави, док се са сецесионог становишта жели успостављање стања политичке издвојености и државне упосебљености. У замаху сепарисања примарни циљ није демократија већ етнонационално, верско-црквено, територијално и ресурсно одвајање од постојеће државе. Национално и државно издвајање је дубоко усађена опсесија и суштинска политичка особина сепаратиста.

Прокламовани секундарни политички циљ у далекосежном виду може, додуше, бити развој демократског облика владавине на будућој реално и функционално демаркираној територији. Та пожељност одиста може да се оствари, али не у сваком случају, нити нужно и обавезно. Постсецесиона демократија није ничим унапред и заувек гарантована, ни међу неуспешним интегралистичким актерима, ни међу сепарисаним политичким нацијама и националицима групама у новонасталим државама и државоликим творевинама. Јер, сецесионо и рано постсецесионо раздобље нису најпогодније време за брзо и сталожено демократизовање.

Опште узевши, транзитни разбираспад сложене државе представља дубоко зацепање у развојни историјски ток. Одатле друштвени, национални и државни дисконтинуитет извршеном сецесијом шкоди декларисаном циљу демократске еволуције. Појединачна и међусобна постсецесиона консолидација раздвојених и осамостаљених делова сложене државе није неизбежно и само демократска консолидација. Постсецесиона консолидација може тећи у продемократском и ауторитарном правцу и попримити облике масовне и плебисцитарне демократије, али и ауторитаризма и аутократије. На то указују президенцијалистички системи јаких председника који су успостављени у посткомунистичким транзиционим земљама источне Европе.⁷

Иако је са становишта политичких вредности пожељно да се друштвена и економска, те национална и државна консолидација остваре у продемократском облику, конвулзиван политички живот у транзицији показује да то није увек тако. Догађа се, наиме, да достигнута консензуална платформа о потреби и правцима продемократских промена буде деформисана спољашњим условљавањима, притисцима и диктатима иностраног фактора. Изнутра, до израза могу да дођу ауторитарне склоности извесних покрета, партија и интересних група, као и славољубивост и властољубивост политичких вођстава и лидера. Да ли ће ауторитаризам у протоплуралној и продемократској атмосфери бити функционално орочен или ће да потраје и стабилизује се у дуготрајнијем облику специфичног политичког система, зависи од конкретних околности у појединим земљама транзиције.

Упркос почетном сецесионом одушевљењу, сецесија заправо одлаже изградњу демократских институција и механизма за време после консолидације структурног одвајања које може бити, и углавном јесте, бескомпромисно и милитантно, репресивно и ауторитарно. У хронополитичком погледу, могућа демократска консолидација врши се у постсецесионом раздобљу. То уједно значи да се демократска консолидација не врши у временској тачки раскида са претходном државом, јер се демократски резултати те државе одбацују као некорисан предлог. Зато се сепаратисти потпуно окрећу властитој политичкој традицији у деловима демократске баштине, наравно, уколико је уопште имају. Уколико је немају, „креативном интерпретацијом“ прошлости сепаратисти имагинарају и симулирају властите демократске корене у раздобљима у којима они нису били приметни.

⁷ О томе: Кнежевић Милош, „Президенцијализам на хоризонту историје“, глава „Слаби и јаки председници“, стр. 48-67, у *Савремени председнички системи*, зборник, Институт за политичке студије, Београд, 2005.

Садржина и облици постсесесионих односа не задовољавају, међутим, све учеснике извршене сецесије. На интегралистичкој страни настаје осећај прикраћености и оштећености због губитка дела народа, територија, ресурса, саобраћајних веза, усиљених граница, друкчијег копненог положаја. Колективни осећај геополитичке, геоекономске, демополитичке и геокултурне позлеђености лако се преображава у осећај претрпљене неправде за коју се сматра да кад-тад мора бити отклоњена. Управо са тла негативних осећаја, услед претрпљених сецесионих траума, израстају идеје и идеологије ревизије исцртаних граница и историјског реванша за претрпљено зло. Израз тога су и захтеви за преко конфигурацију политичке карте и друкчији геополитички дизајн макрорегиона.

Зар је уопште потребно подсећати да је после разбираспада друге Југославије у постсесесионом раздобљу за сва почињена зла окривљен, насиљу тобоже склон, српски народ и увек, како се истиче, антидемократски и ауторитарно расположена Србија. Нарочити облик оваквих уверења представља самопотцењивање и самоокривљавање које се изопачава у самомржњу или аутошовинизам.⁸

Сецесиони проблем је у цивилизацијском, историјском и геополитичком погледу и, наравно, много је сложенији и никако није једнострано и једнозначно утемељен. Продемократском одбраном интегритета целине сложене државе са интегралистичке стране се указивало на антидржавно као упадљиво недемократско настојање сецесиониста. Истовремено, али потпуно супротно, сецесионисти су се најчешће само/проглашавали „борцима за демократију” коју су, наводно, осујећивали и прикраћивали ауторитарни интегралисти. „Освајање демократије” је за сецесионисте често прокламовани крајњи циљ борбе против целине државе. На чијој страни је онда био „демократски дефицит”? Да ли је већ и сама појава сецесионизма у неком друштву и држави попут Југославије указивала на крупне недостатке партократске демократије у условима мултиетничког политичког монизма? Или је сецесионизам реметио демократска достигнућа у вишечланој држави чији састав је потенцијалним, а затим и реалним издвајањем, угрожавао?

По бројним историјским сведочанствима, сецесионизам у реалности сецесије је, углавном, политички упоран и безобзиран, и на сличан начин неосетљив на софистиковано теоријско расуђивање о опасним токовима дезинтеграције државе. Практична политичка енергија и криптополитичка довитљивост сецесиониста црпу се, углавном, из јаког врела одвајачких емоција које ретко успевају да се домогну мисаоне убедљивости.⁹ Укоренење у жудњи за одвајањем сецесионистичке емоције не

⁸ Видети: Симеуновић Драган, „Срби и традиција колективне кривице”, *Српска политичка мисао*, 1-2, 1999, стр. 121-134. Такође: Ломпар Мило, *Дух самопорицања*, глава „Комплекс предодређене кривице и страх”, стр. 76-90, Орфеус, Нови Сад, 2011.

⁹ На шта се жале сецесионисти и у чему виде интерес за сецесију? То су, према Павковићу и Радану: 1) неједнака расподела моћи и ресурса унутар матичне државе на штету сецесионе групе; 2) штета коју намерно наносе органи матичне државе сецесионој групи; 3) доживљај средишње власти матичне државе као туђинске власти у односу на сецесиону групу. Павковић Александар, Радан Петар, *Stvaranje novih država. Teorija i praksa*, глава „Mobilizacija stanovništva: žalbe secesonista”, стр. 77, Službeni glasnik, Beograd, 2008.

хају за разборита оправдања, а често су и директно супротна обазривим и разумним упозорењима на могућност катастрофе. У сецесију се срља, а када се ток сепарисања евентуално успори и спласне, смишљено се убрзава и појачава. То се чини планираним инцидентима и фингираним догађајима који се медијски формирају као довољни разлози за појачавање конфликта или спољашњу интервенцију.

Продемократско деловање је, свакако, пожељан политички процес као што је демократија пожељно политичко стање за које се у модерним друштвима и развијеним политичким заједницама осећајно и вољно залаже већина грађана. Скоро потпуну сагласност око идеала и вредности демократије по људску заједницу у модерном добу, не прати, међутим, слично одушевљење за појаву сецесије. Већина грађана зазире од сецесије, јер слути и зна да она доноси невоље, од друштвених и политичких сукоба са потенцијално трагичним последицама. Емотивни политички ставови поводом сецесије, за разлику од ставова поводом демократије, оштро су поларизовани. Мишљењу да се сецесионизам испољава као удаљавање од демократије у правцу посебне ауторитарне државе, супротстављено је обрнуто мишљење да је сецесија удаљавање од заједничке ауторитарне државе у правцу посебно устројене (националне) демократије. Укратко, док сепаратисти у сецесији сагледавају пут који води до демократије, интегралисти у сецесионом путу сагледавају нове облике ауторитарног незнања.

Проблем се, дакле, опасно заоштрава када се сучеле две крајње супротне потребе и пожељности, два неподударна интереса и мотивације: демократско одржање интегрисане целине државе и уверење, такође декларисано као демократско, да је сецесија егзистенцијално вредна, политички потребна и практично могућа. Према мерилу опстанка политичке целине у облику државе, реч је о судару два супротна светоназора, два политичка света у бескомпромисном или/или односу. Одатле се случајевима опречних хтења у држави – да се остане у њој или изађе из ње – поставља питање аутентичности и оправданости првог или другог продемократског уверења: праксе одржања државе, или одвајачке праксе разлагања државе? Које је уверење на нивоу идеје, идеације, идеологије и доктрине аутентично и оправдано, одређује се у унутрашњем одмеравању снага и ставовима и деловањем спољних чинилаца моћи.

Мирна и сукобљена својства транзита

Као што пролазак путника кроз неку област може протећи неометано и угодно, тако и транзит кроз облик сложене и повезане државе може бити разложен и миран. Иако растављање сложене државе може протећи разложно и без мржње, историја сведочи да се транзит, углавном и понајвише, дешава узрујано и бурно. Напуштање старог и стварање новог политичког субјективитета у историјским токовима догађа се углавном постепено, каткад и веома споро и мучно.

Али, упосебљавање политичког идентитета може се догодити скоковито, декретски нагло. Оно што је претходно деловало тек као одложена могућност са-

мосталности озбиљује се борбено у оквиру раздвојних околности. Пролазак или транзит тада означава развезивање делова политичке заједнице, другим речима, њено раздруживање и разједињење.

Деобна промена територијалне величине, облика и садржаја сложене државе може се договорити и протети помирљиво и сагласно, без оружаног сукоба. Џејмс Никл који је, на пример, размотрио главне видове сецесионе и интегритичке политике, међу којима су геноцид, етничко чишћење, принудна асимилација, експулзивна сецесија, установио је да се стратешки приступи у набројаним политикама разликују. Према његовом запажању, у прва три случаја геодемополитичке акције се врше ради очувања целине етнонационалне територије, онако како је схватају интегристи или сепаратисти. Једино у четвртм случају се религијска, етничка или национална група, чије се потискивање и одбацивање жели, издваја заједно са територијом. Држава се у таквом случају свесно и вољно лишава једног дела државног простора, јер не жели да у свом територијалном саставу има неуклопљив и непојалан демографски чинилац.¹⁰

Добровољно одрицање од дела државне територије, природних богатстава и становништва је прилично ретко у међународној пракси. Самоампутација територије настајене неуклопљивим, неприврженим и побуњеним становништвом је крајња мера којом суверена држава признаје немоћ да ефикасно контролише део државног простора. Логика аутоампутације садржана је ставу да је за државу боље да се лиши дела територије и становништва који не успева да подвргне ефективној сувереној власти, него да се ширењем деструктивног процеса угрози државна целина. Жртвовање дела ради целине државне територије може се догодити излажењем у сусрет сепаратистичким апетитима на тој територији, али могу настати и друге ситуације у којој сепаратисти захтевају много веће територије од оних од којих је држава спремна да се одрекне. Замислив је, додуше, и обрнути случај у којем држава свесно и одлучно одбацује један део сопственог државног простора, а да становници тог државног дела не желе да буду издвојени и осамостаљени. Са становишта воље за раздвајањем, у овом ретком и бизарном случају улоге интегралиста и сепаратиста су замењене.

Транзит је, како је речено, пролажење и пролазак изнутра организованих политичких ентитета у сложеној држави, који је усмерен у правцу осамостаљења и независности од државне целине. Према историјским чињеницама и искуствима, он се одвија у мирним етапама живота државе и кулминира у не/мирној, заправо ратној сецесији. У предсецесионим етапама транзитна идеологија и пракса на разне начине угрожавају поредак сложене државе. Идеја транзита се развија у распону од управне и административне специфичности, функционалне територијалне аутономије и уставноправног полудржавног капацитета република у федерацији, до замисли растварања заједничке федералне државе у овлашној заједници држава, лабавој конфедерацији и полуобавезној консочијацији.

¹⁰ О томе: Nikl V. Džejms, „Četiri načina kako se rešiti drugih grupa”, u *Secesija, tranziciona pravda i pomirenje, zbornik*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 123-134.

У свакако компликованом и вишеструком југословенском транзитном случају испољиле су се околности које су упућивале на замршену историјску природу југословенског сукоба као међурејубличког, међунационалног, међурелигијског и грађанског рата. Али, као што је речено, до ратног раздвајања није долазило у сваком случају. Замисао и тежња мирног раздвајања република и изласка из федерације захтевала је, међутим, извесне предуслове. Ауторски тандем Павковић–Радан навео је пет основних узрока и разлога који су, по њиховом мишљењу, у новијем историјском искуству доводили до мирног отцепљења. Међу њима су: 1) демократски, плуралистички и парламентарни карактер матичних држава; 2) уставна, федерална или административна посебност, са легитимним органима отцепљених јединица; 3) непредвиђање деловања и употребе силе матичних држава против евентуалних сецесиониста, што значи да територијални интегритет, као политичка вредност и циљ, није био у првом плану државне политике; 4) осећаји и знања да се у оквиру унутрашњих и спољашњих околности неће употребити сила током сецесије, и да је у том смислу сила излишна; 5) непостојање мотива и интереса спољњег уплитања у сецесију на било чијој страни.¹¹

Занимљиво је да Павковић и Радан не примећују један од веома важних и, у дубљем смислу, можда пресудних фактора који се тиче културно-цивилизацијских разлога деобе. До ратне сецесије, наиме, није дошло међу републикама и нацијама исте вере и црквености, сличне културе и менталитета. Тако су се православне републике Србија, Македонија и Црна Гора раздвојиле без ратног сукоба, док је вишеетапни рат за разграничење територија поведен на мешовитим католичким, православним и муслиманским просторима у две републике – Хрватској и Босни и Херцеговини, док је у Словенији био усмерен на одвајање од савезне државе.¹²

Ипак, типични и драматични транзитни облици нису се развијали мирно и сагласно, већ у ратном вихору, у крвавој сецесији Хрватске и БиХ. Као резултат поменутих сецесионих сукоба на промењеној политичкој карти указале су се Република Српска Крајина и Република Српска.¹³ Очито да карактер транзитног сепаратизма у виду четворогодишњег сецесионог југословенског рата није био једноставан ни једнозначан, па тиме ни лак за тумачење. Зато, ради избегавања редуктивних интерпретација ваља поновити да је у унутрашњој сецесионој динамици југословенски сукоб испољавао бројна својства: међунационалног, међурејубличког, међупартијског, међулидерског, верско-црквеног, ресурсног и територијалног рата.

¹¹ О томе: Pavković Aleksandar, Radan Petar, *Stvaranje novih država. Teorija i praksa*, глава „Мирна отцепљена: нека заједничка обележја”, стр. 136-137, *Службени гласник*, Београд, 2008.

¹² Видети: Радиновић Радован, *Карактер ратова за разбијање Југославије*, главе „О карактеру рата у Словенији”, стр. 45-61, „Закључно о карактеру ратова вођених на тлу Хрватске”, стр. 156-173, „Закључно о карактеру рата у БиХ”, стр. 380-391, Београдски форум за свет равноправних, Београд, 2015.

¹³ О томе: Антић Чедомир, Кеџмановић Ненад, *Историја Републике Српске*, глава „Стварање државе”, стр. 283-297, *Недељник*, Београд, 2016. Такође: Новаковић Коста, „Оружано организовање Срба Крајишника (1990-1995. година)”, стр. 343-378, глава „Узроци оружаног организовања Срба Крајишника”, стр. 344-351, зборник *Истина о Републици Српској Крајини*, реферати и саопштења I, приредили Момчило Суботић и Бранко Надовеза, Институт за политичке студије, Београд, 2008.

Са становишта институција и апарата федералне државе и интегралистичких актера сецесија је доживљавана као један, међузависан и продужен деструктивни процес. Са супротне стране, поједини актери сепарисања доживљавали су сопствено издвајање засебно, као довршетак дугог историјског процеса етнонационалне и државне изградње. Нације су биле у првом плану, а циљ – формирање националних држава, оствариван је по сваку, макар и највишу ратну цену. Отуда су тражени и конструисани *casus belli* у Боровом селу у Славонији, у Сарајеву на Маркалама, у Рачку на КиМ. Медијске инсценације и симулирање повода исходило је из деструктивних мотива и интереса који су тендирали разлагању федералне државе.

Уколико се узме у обзир да је серија сецесионих сукоба протичала у смеши спонтаности и плана, односно осмишљене тактике и стратегије, лако је увидети да је у односу на свако појединачно својство сецесионог сукоба одиста деловала извесна циљна усредсређеност, планирање и логистичка припрема. Сецесионе стратегије садржале су вишеструке етнонационалне, републичке, партијске, лидерске, верско-црквене, територијално-ресурсне, грађанске, идеолошке, дипломатске, информативне, медијске, културне премисе. О било којој посебно артикулисаног стратегији сепарисања да је било речи, на територијалном делу федералне државе у фази републичког одвајања, та стратегија се сливала у општи политички и војни ток сецесије. Пред највећим искушењима нашла се Војска Југославије која је у сецесионој стихији интегрисички заступала идеју заједничке државе.¹⁴

Стратешки приступи диференцирани у разним областима ослањали су се на јединствене сецесионе телеологије и оделите, заједничкој држави свакако супротне геополитичке циљеве. Иако је имала предзнак федералног растројавања, сецесија се одвијала у знаку државног устројавања новодржавних република. Мада је трајала релативно кратко, процес раздвајања и политичког и националидентитетног упосебљавања Јужних Словена продужио се и у тзв. постсецесионом времену, током две деценије, и траје до данас. У том смислу, савремена јужнословенска политичка дистанца и политика антисрпских коалиција у „окружењу” ослоњена је на побуде претходног креирања сегментираног простора, народа и држава. Одатле се таква политика савремених јужнословенских суседа често испољава у димензијама политике осујећивања и суспрезања јачања и стабилности државе Србије и увећања утицаја српског чиниоца у постјугословенском макрорегиону.¹⁵

На крају се може рећи да је специфична разлика транзита у односу на транзицију у томе што се у транзиту држава геополитички преобликује и територијално умањује њеним разлагањем на делове, док је транзиција геоекономски процес који се на социоекономском плану одвија у задржаном или новостечном

¹⁴ Видети: Кнежевић Милош, *Балканска пометња*, глава „Интегралистички изазов Војске Југославије”, стр. 77-85, ДП „Ђуро Салај”, Београд, 1996.

¹⁵ О томе, детаљније: Кнежевић Милош, „Страхови и мржње у политици. Историјске димензије србомржње и србофобије”, глава „Међунационалане антипатије и омразе”, стр. 80-81, у: *Говор мржње и култура памћења*, зборник, приредили Зоран Милошевић и Милош Кнежевић, Институт за политичке студије, Београд, 2020.

облику државе, без довођења у питање њеног геополитичког облика, величине, положаја и самог постојања. У том смислу, транзит је у конфликтном виду израито деструктиван, а у мирном виду делимично реконструктиван, будући да мења и геополитичку форму и правнополитички садржај државе.

Транзитна деструкција

Транзит није реконструкција већ деструкција државе. То је, заправо, двозначењски процес мирне или конфликтне деструкције државе. У емпиријској и логичкој основи углавном означава пролазно разлагање и одвајање од сложене државе. Транзит је пролазак одређеног уставноправно и административно-управно уобличеног дела државе кроз њену сложену савезну форму – дефедерализовање. Историјска суштина транзита је фрагментовање сложене целине заједничке државе дејством унутрашњих и спољашњих дезинтегративних сила, које исходи једнократним или виšekратним одвајањем њених појединих делова. Делови разложене државе се затим на миран или сукобан начин политички осамостаљују и територијално оцеловљују, тј. интегришу на сопственим просторима као нове државе.

Транзит се, углавном, дешава у сложеним државама, мада се може догодити и у државама чији је облик уређења унитаран и централизован. Јединствено административно уређене државе, без изразитијег уставноправног вида децентрализованости, регионалности или аутономије, такође, могу бити погођене транзитом. То се дешава унитарним државама у којима се један или више делова усмеравају ка издвајању из састава државе. Иако не постоје формално-правне претпоставке отцепљења, јачају партикуларистичке и сепаратне политичке праксе које своје замисли темеље у радикалној промени унутарполитичког и, потенцијално, спољашњег геополитичког положаја. Изражена су и мишљења да се регионализам и глобализам допуњују, да иду руку под руку.¹⁶

Захтеви се обично артикулишу у правцу деметрополизовања, децентрализовања, деконцентрисања, вишег степена аутономије, конфедерализовања, специјалних и паралелних статуса, ентитетских одређења и сл. Заједнички именитељ таквих локалистичких, партикуларистичких и сепаратоидних тежњи јесте незадовољство местом, улогом и развојним могућностима у постојећој политичкој заједници, држави. Социјална, економска, верско-црквена и културна незадовољства редовно добијају регионалне политичке видове. Регионализам може бити интегративно али и дезинтегративно усмерен.¹⁷

¹⁶ Такво мишљење заступа социолог Зоран Аврамовић који сматра да регионализам и глобализам релативизују и нападају вредности суверенитета националне државе. Видети: Аврамовић Зоран, „Регионализам и демократија. Регионализам као идеолошко средство де-суверенизације”, *Социолошки преглед*, Београд, јануар-јун, 2001, стр. 194.

¹⁷ Видети: Кнежевић Милош, *Призма геополитике*, глава „Интегративна и дезинтегративна регионализација”, стр. 191-195, Институт за политичке студије, Београд, 2013.

Део или делови јединствене државе истичу политичке претензије упосебљавања и одвајања. Тиме држава доспева у тешку структурну, заправо егзистенцијалну кризу.

Политички смисао сепаратоидних циљева и захтева најчешће може да се препозна у етнонационалној мотивацији и интересима. Део народа (становника, грађана и држављана) истиче намеру одвајања од већине сународника у друштвеној и политичкој заједници. Као верска, етничка или национална мањина на одређеном државном подручју, сепаратоидни актери настоје да буду представљени као већина на још неодржављеној територији на којој пребивају. Одвајање се убрзава трансформацијом очите мањине која не признаје већинску вољу државе већ само сопствену мањинску као већинску вољу на делу државе. Тако се у нумеричкој замени воље за државном целином вољом за независношћу дела државе, волшебно успоставља доминантна воља мањине као воља већине и тиме, накнадно, омогућује формално-правно покриће сецесије.

Скицирани процес трансформације воље мањине у вољу већине обележава савремено раздобље еродивног растројавања сложених социјалистичких држава пред бујицама сепаратизама. Политичке деструкције држава на транзитној основи нису се догађале само под спољашњим притисцима, интервенцијама и агресијама, него и услед унутрашњих аутодеструктивних узрока. Нису на делу били само поменути принципи „самоопредељења до отцепљења” у сутону и сумраку комунизма,¹⁸ него се слични процеси дезинтеграције држава на етнонационалној матрици уочавају и у либералном капиталистичком свету. Груба динамика етнонационалних сепаратизама ремети хармонијске амбиције великих преуређивања света. Од помоћи више није ни привидно пацифистичка а, у ствари, ратна реторика заштите индивидуалних и колективних људских права. Велике силе цепају и дробе средње и мале државе, истовремено не допуштајући ни помисао на могућност властитог разлагања. Зато је транзитна пракса и теорија која је оправдава, или са разлогом критикује, од велике важности за разумевање савремене историјске ситуације.

Изједначен са појмом *преласка*, појам *проласка* или *транзита* може се, уколико се то жели, у теоријском маниру схватити ублажено, еуфемистички. Ипак, појмови проласка и преласка само на обазривији и учтививи начин исказују драматичност и бруталност конфликтне деградације целине која доводи до нестанка политичке заједнице у облику федералне државе. У геополитичкој игри су државна целина и њој припадајући делови који раздржављењем излазе из њеног састава и по атрибуцији престају да буду њени, а одржављењем које услеђује постају сопствени, новодржавни.

¹⁸ Видети: Суботић Момчило *Право на самоопредељење и „југословенски експеримент”*. Прва, друга, трећа Југославија, глава „Елементи конфедерализма у југословенском федералном систему и крај државе равнотеже”, стр. 97-107, Институт за политичке студије, Београд, 2004. Такође: Терзић Славенко, „Право на самоопредељење и српско питање”, 517-525, зборник *Историја једне утопије. 100 година од стварања Југославије*, књига друга, Catena mundi, Београд, 2018.

Исказ издвајање „дела државе” може се схватити тројако:

1) као издвајање разграниченог дела државне територије на копну, мору и у ваздушном простору;

2) као издвајање дела држављана, тј. грађана одређене етнонационалности, вере, или културно-језичког припадања и

3) као издвајање дела политичке моћи које се испољава у осамостаљеним прерогативима власти и сувереном одлучивању.

Наведено, у ствари, означава процес делимичног детериторијализовања, ренационализовања и развлашћивања претходно вршене суверене моћи, односно политичке власти над становништвом у прецизно ограниченом државном простору. Десуверенизовање, односно извлашћивање претходне државе на једном или на више њених просторних делова, одвија се у три битне државне димензије које чине суверену власт, а то су: контролисана државна територија јасно оцртаних граница, становништво привржено и одано држави, и ефективно успостављена и вршена власт у реалном простору.

Транзит кроз Југославију

Очигледно да прелазак или транзит није, међутим, само приближно тачан, а можда и равнодушан опис деструктивног тока разлагања јединствене форме државе *раздржављењем*, него и емотивно упућивање на катастрофалну и трагичну историјску драматику инволуције идеје неуспеле и, најзад, пропале друштвене и политичке заједнице.¹⁹ У случају транзита република кроз федералну Југославију, транзит би могао да се означи и као повратно национализовање међунационалне југословенске политике и идеологије. Повратак основама јужнословенских нација и етноса означио је, такође, темељно дејугославизовање. На тај начин транзит се испољио као радикално разредиштење (децентраирање) и вишеструко „де”: деполитизовање и деетатизовање, те десоцијализовање и декултурализовање пређашње какве-такве политичке, друштвене, економске и културне заједнице.

Историјске чињенице би, ипак, требало поређати по редоследу, дакле хронополитички. Југославија није направљена пре ослобођења Србије него савезнички, здруженим деловањем слободне Србије. Није држава Србија била геополитичка последица Југославије, али све три Југославије биле су последични плод у ланцу српских геополитичких узрока јужнословенске интеграције. Југославија није била само Србија, али је понајвише била у Србији. Штавише, у критичним тренуцима по заједничку државу Србија је третирана као суштинско оличење целине Југославије. У глобалним сукобима, када је било потребно, Србија је подржавана и хваљена као срце и кичма Југославије, по формули да без Србије Југославија није ни потребна ни могућа. Међутим, исто тако из супротних потреба, Југославија је

¹⁹ Видети: Јовић Борислав, *Како су Срби изгубили век. Трагична судбина Срба у заједничкој држави*, Службени гласник, Београд, 2016.

есенцијално оспоравана и одбацивана управо зато што „превише” оличава Србију и унитаристички се поистовећује са њом. Док се са првог становишта тражило што више Србије у Југославији, са другог се настојало на умањењу њеног утицаја, присуства и значаја. Зато се српски однос према заједничкој држави Југославији, не само у погледу одговорности него и у геополитичком смислу, донекле, ако не и у целини, разликује од односа других јужнословенских народа.²⁰

У јужнословенском случају, политичке елите нових држава су се постарале да Југославија буде темељно озлоглашена и окривљена, што им омогућује прикривања и оправдавања властитих промашаја, грешака и заблуда. Југославије у којој су сви некада обитавали, данас се сви одричу као да на различите начине није била саставни део њиховог егзистенцијалног, политичког и геополитичког искуства. И то не споредног и било каквог, већ магистралног и еманципаторног. Додуше, протоком времена успомене на Југославију као занимљиву и компликовану и, могло би се рећи, експерименталну европску државу временски омеђену 20. веком, све више бледе. Ипак, постајући међунационални део сада већ поједињених националних баштина, памћење југословенске прошлости ипак се не може само од себе дефинитивно угасити. Све и да се хоће, ма каква одиста била и ма како се тумачила, Југославија не може да буде лако заборављена. Не из утопичних, сентименталних и носталгичних разлога, већ из реалистичког осећања и сазнања да је смисао заменске евроинтеграције потребно пажљиво промислити, пре свега имајући на уму трагично сецесионо искуство пропале југословенске заједнице.²¹

У југословенском случају јачање конфликта националних политократија неизбежно је наводило на отворени међурепублички сукоб. У унутрашњој димензији посттитоистичке федералне кризе били су сучељени интегралисти и сепаратисти, споља подржани заинтересованим геополитичким „дизајнерима”, реваншистима и интервенционистима. Унутрашњи интерес за одржање заједничке државе надјачао је супротан интерно/екстерни коалициони интерес за њеним разлагањем. На платформама супротстављених интереса биле су засноване супротне стратегије и тактике одржања и уништења заједничке сложене државе. Политичка средства и циљеви су, заправо, били у највећој мери антагонизовани.

Одбрана јединства међунационалне државне заједнице и напади на њу ради њене деструкције, заснивали су се на супротним и противничким тактикама и стратегијама. Примењени модел поларизовања актера указује на суштински важне стратешке антагонизме крајњих циљева у сецесионој пракси. Сходно приликама на разним временским и структурним стадијумима сецесионог транзита, испољавале су се, или прикривале, дивергентне телеологије актера у све слабијој политичкој заједници запалој у дисолуцију државе.

²⁰ О томе, поред осталог, пише Миломир Степић у чланку „Геополитички смисао југословенства и југословенске државе”, у: *Историја једне утопије. 100 година од стварања Југославије*, зборник, књига друга, *Catena mundi*, Београд, 2018, стр. 297-320.

²¹ Детаљније: Кнежевић Милош, „Неуспех југословенства и српско искуство интеграције”, *Национални интерес*, Београд, бр. 1, 2005, стр. 57-90.

Пројугословенски интегрализам и противјугословенски, рекло би се вишечлани и савезнички јужнословенски сепаратизам, артикулисали су се на пољима различитих националних политичких култура и стратегија. Било је покушаја да се настали југословенски сукоб протумачи у појмовима макрорегионалног и локалног Истока и Запада, Северозапада и Југоистока, и категоријама сукоба менталитета и веровања, култура и цивилизација. Притом су Словенија, Хрватска и БиХ у целини одређивани као саставни део континенталног Запада, а „остатак” са Србијом у средишту (проблема?), као полуевропски расути терет део оријенталног Истока. Тако поједностављено заострени модел тумачења јужнословенског лимеса према Европи и унутар себе заснивао се на обрасцима етнонационалних, културно-историјских, религијско-црквених и геополитичких подела јужнословенског простора.²² На нивоу континенталне и макрорегионалне геополитике у том модусу, разлози и оправдања проналажени су у разграничењу и подели интересних сфера на Балкану и на Истоку Европе.

Конкретно историјски профилисана сецесија је, међутим, имала аритмични и не увек рационалан историјски ток. У политичким ковитлацима издвајања југословенских република (1991–1995) наизменично су се смењивала убрзања и успорења. Међу сецесионим актерима спорадично су се догађала оклевања и нећкања, одуговлачења и застоји, смишљене паузе и нежељене парализе... Међу истраживачима сецесије уочени су различити узроци сецесионе неравномерности. Према Павковићу и Радану четири су разлога успорења сецесије и скривања сецесионих циљева: 1) неодлучност између политичке самосталности и политичке и културне аутономије; 2) већинско хтење аутономије изван ризика насилног отцепљења; 3) квалификовање сепаратизма као издајничког и криминалног; 4) схватање да је једнострано отцепљење противно нормама међународног права, при чему се међу сецесионистима политика отцепљења тумачи као самоодбрана.²³

Ипак, може се рећи да је мало који од наведених разлога пресудно утицао на блокирање све снажније и све брже праксе издвајања из федералне Југославије. У бруталној спонтаности цепања последњих трагова југословенске политичке целине, све јасније су се оцртавали коначни досези стратешких циљева. Без обзира на кадшто нејасне оперативне и тактичке етапе у реализовању супротних тежњи одбране и одржања, насупротив нападачком разбијању политичке заједнице, све више се указивао финални резултат: национална независност република као исходни циљ сепаратизма. Тај циљ је у сецесионој

²² О томе: Кнежевић Милош, *Балканска пометња*, глава „Еврпска метаморфоза балканских граница”, стр. 55-77, ДП „Ђуро Салај”, Београд, 1996. Од истог аутора, такође: *Европа иза лимеса*, глава „Балкан између светова”, поглавље „Земља иза лимеса”, стр. 27, и „Симулирање трајних и неразрушивих граница”, стр. 29-31, Слободна књига Владимира Максимовића, Београд, 2001.

²³ О томе: Павковић Aleksandar, Radan Petar, *Stvaranje novih država. Teorija i praksa*, глава „Grance retorike: 'otcepljenje' – reč koja se ne spominje”, стр. 84-85, Službeni glasnik, Београд, 2008.

пракси домовински патетизован и морализован. Сецесија је, у сагласности са посебним унутрашњим и спољним интересима, оправдавана историјским и моралним разлозима, док је истовремено интегрализам дискредитован као морално неутемељен и неприхватљив, делинквентски.²⁴

Идеолошки и политички гледано, сепаратизам је исказивао сопствене потребе и вредности, идеале и визије управо онако како их је разумевао и доживљавао. На путањи издвајања незадовољних републичких делова из поремећене целине државе, врхунска вредност и стратешки идеал било је национално и државно осамостаљење и стицање независности. Сепаратна пракса је у целини била прожета идеалом индепендентизма и сопственог суверенизовања. Настанак и суверенизовање нових националних држава, као финалних сецесионих продуката разложених међунационалних заједница, противречило је теоријским закључцима о општој и начелној кризи и растакању суверенитета.²⁵

Да би се постигао опсесивни циљ територијалног издвајања из целокупности државног простора, међу сепаратистима није била могућа објективност и неутралност у опхођењу. Иако је створена атмосфера страсне стратешке непоколебљивости у „борби за независност“ била су приметна и извесна довијања и импровизације као, рекло би се, само привремена тактичка одступања. Иако на кривудавај, а ипак једносмерној траси вишеструке сепарације, све мање су очитовани уступци ослабљеним факторима интеграције. У синергичној спрези унутрашњих и спољашњих чинилаца деструкције федералне заједнице, све упадљивији је био јасан наговештај њеног неминовног нестанка.

С друге стране, међу интегралистима, у војном руководству нарочито, тактичност према сукобљеним странама је на почетку била могућа, али само равнајући се према приликама и краткотрајно. Примењивана је, како се показало, по неуспешном образцу тзв. еквидистанце, тактике „стани-крени“ и раздвајања снага у сукобу. С почетка се обазривост и бојазни нису заснивали толико на респекту стварне сецесионе снаге ривала и противника, колико на рђавим искуствима међуетничких, религијских и грађанских сукоба на јужнословенском тлу током Другог светског рата. Свестан мултинационалности армијског састава, али и мононационалних интенција републичких политичких елита, војни врх ЈНА је по сваку цену желео да избегне грађански рат.²⁶

²⁴ О томе са симпатијама према „правдољубивости“ сецесиониста, пише : Majkl Volzer у: *Pravedni i nepravedni ratovi. Moralni argument sa istorijskim primerima*, poglavlje „Secesija“, str. 132-137, Službeni glasnik, Beograd, 2012.

²⁵ Видети: Vilhelm Henis, „Rastakanje pojma suvereniteta“, у: *Suveren i suverenost. Između pojma, fikcije i političke emocije*, zbornik, Službeni glasnik, Beograd, 2008, str. 138-153.

²⁶ О судбини мултиетничког карактера југословенског војног фактора, видети: Bjelajac S. Mile, *Jugoslovensko iskustvo sa multietničkom armijom 1918-1991*, glava „Nacionalni faktor i voj-ska 1945-1991“, str. 47-49, i „Razvoj političke krize i razbijanje JNA 1990-1991“, str. 102.112, Udruženje za društvenu istoriju, Beograd, 1999.

Зашто је транзит претходио транзицији

Према сагледаним историјским искуствима, транзит се одвијао првенствено политичким и војним средствима и у политичким и војним облицима, инванзивним геополитизовањем унутардржавних односа. Горућа унутрашња политичка питања постајала су изразито међународна, јер су за њих биле заинтересоване и о њима желеле да одлучују велике силе и њихови политички и војни савези. Велике силе се, у ствари, појачано мешају у унутрашње односе, постајући тиме незаобилазан чинилац унутрашње политике. Ширењем и растом сукоба унутрашњи проблеми се испољавају, док спољна политика најјачих чланова тзв. међународне заједнице све више продире у унутрашње односе политичке заједнице у фази институционалног растурања. У том смислу, ваља подсетити да транзит није само екстремизовање и експлозија унутрашњих супротности, него и геополитизовање и интернационализовање, односно интернационализација унутардржавних проблема.

У извесном смислу могуће је рећи да се у оквирима акронима, тј. интерпретативне *формуле 3Т*, транзит, транзиција и трансформација,²⁷ узимају у обзир у практичној и теоријској димензији, тако да сваки од тих емпиријских процеса може бити тумачен у појмовима и категоријама „властите” теорије, на пример, теорије транзита – *транзитологије*, или теорије транзиције у оквирима *транзициологије*. Ти процеси, такође, могу бити разматрани и у другим теоријским дисциплинама: политикологији, теорији права, економији, социологији, историји, антропологији, демографији итд. Оно што, међутим, сваку сецесиону праксу чини узбудљивом, често и до раздражене трагичности, јесте да је на почетку и напослетку транзита као сецесије увек реч о деоби људске заједнице у којој су деобним искушењима подвргнуте групе, колективи и појединци. Политичке, националне и државне деобе прожете су невољама и мукама.

Чак и када није изричито помињан у координатама сопствене теорије, сецесиони транзит је разматран из различитих углова других теоријских дисциплина. Тако, на пример, Ален Бјукенен сматра да је сецесији могуће прићи кроз призму два типа нормативних теорија. Свестан реалности политичког парадокса неспојивости идеала и праксе апсолутне суверности и територијалног интегритета, с једне, и праксе десуверенизовања и територијалног дезинтегерисања државе, с друге стране, аутор разликује теорије поправног права и примарног права. Условљавање и самеравање тих права одвија се у конкретним околностима које могу бити демократске, али и испуњене неправдама, аутократијом, тиранијом и злочинима.²⁸

²⁷ О томе детаљније: Кнежевић Милош, *Парадигма распада. Разлагање државе у огледалу узрочности*, глава „Транзит – транзиција - трансформација”, стр. 139-165, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

²⁸ Видети: Bjukenan Alen, „Теорије сецесије”, глава „Dva tipa normativne teorije secesije”, у: *Secesija, tranziciona pravda i pomirenje, zbornik*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 32-38.

Имајући у виду целину деструктивних, реконструктивних посткомунистичких процеса, транзит је историјски искрсла предрадња, сецесиони основ и индентипентистички темељ процеса у фазама транзиције и трансформације. Тек примарно остварени транзит омогућује касније оделите фазе друштвене, економске и културне метаморфозе. Одатле је израсла сазнајна потреба прецизног појмовног диференцирања неподударних процеса транзита, транзиције и трансформације.

Првобитност транзита у случају разлагања сложене федералне државе садржи, додуше, наговештаје и обећања транзиције која усред конфликтног транзита није могућа у пуном опсегу. Тек по довршетку транзита стичу се услови за транзиционе реформе. Покаткад, а то је управо случај са Србијом и насилним одвајањем КиМ-а, транзит остаје недовршен и неизвесан.²⁹

Сецесиони транзит није историјски случајан и произвољан процес. Транзит је изазван губитком унутрашње равнотеже и уједначености снага и моћи чланица политичке заједнице. Међу интегралистима Југославија није доживљавана као привремена и пролазна већ као финална творевина, па су се они одређивали као најжешћи противници теорије и праксе транзита. Наиме, сматрали су да је једнакоправност, а тиме и независност свих народа/нација, као и националних мањина, већ консенсуално постигнута у сувереној федералној држави. Интегралисти суна нестанак југословенске федерације пристали тек када је споразумно и мирно разложен и последњи државни облик политичке заједнице две републике – Србије и Црне Горе. У том смислу, СРЈ и ДЗСЦГ су биле последњи међурејублички јужнословенски државни савез. Његовим нестанком сукцесивни процес разлагања федералне сложене државе на рејубличке делове се окончао, али се унутаррејубличка сецесија наставила на покрајинском тлу Србије.

Време транзита кроз сложену државу и време транзиције с једног на други социоекономски поредак не подударују се ни просторно ни временски. Веома је важно знати шта иде пре, а шта после нечега, јер је познавање тачке раздвајања онога пре и онога после повезано са знањем узрока догађаја. Не може бити да је оно што је претходило изазвано оним што је последично. Ако се, ипак, умисли да је оно што је последично претходило, или обрнуто, умишљају се узроци и разлози збивања. Уколико се као исход процеса уобрази његов почетак, губи се узрочно-последична потка и у непостојеће узроке уливају се непротумачене, а итекако осетне последице. Зато је потребно обазриво разабирати етапе и фазе у временским одвијањима политичких процеса.

Примењиване у националном и рејубличком транзиту кроз Југославију, замишљене и изграђене стратегије имале су примарни геополитички карактер ко-

²⁹ Испоставило се да није само Србија, као последња федерацији привржена југословенска рејублика, прошла кроз форму сложене државе и од ње се невољно одвојила, него да је и једна од две српске покрајине – КиМ, такође, прошла кроз Србију и уз страну помоћ од ње се насилно издвојила. На тај начин се антисрпско становиште огледа у: 1) недопуштању федерализовања Хрватске и уништењу Републике Српске Крајине; 2) тежњама ка унитаризовању БиХ и укидању Републике Српске; 3) насилном издвајању КиМ из састава Србије и проглашењу лажне албанске државе на српском тлу и 4) ремећењу односа Србије и Црне Горе.

ји је био испуњен фигурама оштрих противништава сепаратиста и интегралиста, али и сецесионим, суверенистичким и индентендентистичким идеологијама. Признање сецесије КиМ-а било је вешто вођено и убрзано.³⁰

Тек по убрзаном признању сецесионих творевина на ред је дошла реформска рестаурација капитализма у новом социоекономском поретку који су напајали промењени облици индивидуалне и колективне свести.

Дискретни и нејаки облици транзиције и трансформације били су приметни и пре и током ратног транзита, али су тумачени као опасност по поредак и чињени невољно. Може се поставити хипотеза да је транзиција каква се касније догодила у Југославији сачуваног облика поретка моћи, била тешко изводива ако не и немогућа. У наставку хипотезе намеће се становиште да је посттитоистичка Југославија у растућој кризи умањила и изгубила способност транзицијских реформи, управо у мери која је актуализовала деструктивни транзит.

Закључак: поновљивост транзитног искуства

На историјском хоризонту (кардељистички) транзит се указао као геополитички предуслов геоекономске транзиције, а рестауративна транзиција као глобални налог епохалне промене система. Неминовност промене није, дакле, потекла само од јужнословенских републичких партикула условне југословенске федералне тоталности, него од актера глобалне надмоћи, овенчаних славом победника у хладном рату. Одјеци хуке рушења Зиде у Берлину и Горбачовљеве престројне политике (ма како она оцењена данас), као да нису били довољно чујни, а поготову упозоравајући међу унутрашњим актерима југословенске драме. Када су се спољашњи актери директно умешали у југословенску сецесиону кризу, већ је било прекасно за опамећивање интегралиста.

Комплексни процес преконфигурације и реконструкције балканског региона, замишљеног после постојања Југославије, исказао је своју процесну предрадњу у сецесији која је имала облик транзита. Сузбијајући и на сваки начин онемогућујући руски утицај, дизајнирање међудржавних односа на безјугословенском Балкану предузели су евроамерички актери.³¹ Условна „празнина“ која је настала разлагањем и нестанком Југославије у англосаксонском постимперијалном маниру попуњена је поменутиим семантичким и дипломатским конструктом „Западни Балкан“. То није учињено да би се географски тачно лоцирао запад Балкана него зато што је Балкан неодољивим дејством моћи геополитички присвојен од Запада! Та формула служи као заштитна ознака геополитичке својине.³²

³⁰ О томе: Jovanović Miloš, „Pitanje priznaja država u međunarodnom pravu: slučaj Kosova i Metohije“, *Savremeni međunarodni izazovi*, zbornik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008.

³¹ Видети: Trud Aleksis Žil, *Razaranje Balkana. Kako su razbili Jugoslaviju*, глава „Америчка, руска и европска геостратегија на Балкану од 1991. године“, стр. 153-181, Xenia, Metella, Beograd, 2013.

³² О томе: Đukanović Dragan, *Balkan na posthladnoratovskom raskršću (1989-2016)*, глава „Zapadni Balkan“, стр. 24-29, IMPP, Službeni glasnik, Beograd, 2016.

Непрекинути изазови у балканском макрорегиону навели су западне политичаре на измаку униполарног периода да га у традиционалном стилу третирају као фрагилно подручје „недовршених послова” на „линији фронта” према Русији. Дипломатски и милитаристички речник указује на важност тог дела Европе за западни свет. У таквом геополитичком амбијенту и атмосфери налази се савремена Србија и Срби на ширем српском простору.

Транзит је, због сопствених историјских и геополитичких специфичности, додуше могуће, али није сазнајно делотворно, тумачити накнадним методама, појмовима и категоријама недовршене или довршене транзиције. Као што је речено, у сваком делу анализе потребно је имати на уму прецизне разлике у процесима деструкције државе и њеног каснијег транзицијског реконструисања и рестаурисања. Отуда је, ради разумевања савремене ситуације у Србији и међу Србима на српском простору, неопходно тумачење примарног процеса транзита после којег су замах добили процеси социоекономске транзиције и интелектуалне и духовне трансформације.

Као еуфемизам бруталне ратне сецесије коришћење појма *транзит* може да изазове збуњеност и навођење на хеуристички погрешне закључке. Било да је реч о изворном комунистичком концепту суштине и облика југословенске државе, или само о тренутним опаскама и козеријским досеткама без дубљих сецесионих оправдања, транзит кроз Југославију, који се напослетку као казна историјске злосретности догодио Јужним Словенима и посебно Србима, упућује на универзални значај конфликтних потенцијала мултинационалних друштава и држава у Европи и савременом свету. Јер, „случај Југославија” не само да се ма где у свету може догодити у будућности, него се на већ виђеној и проживљеној деструктивној матрици догађа у Сирији, Либији, Ираку, Украјини, Нагорном Карабаху... Скоро свака европска држава може доживети транзит неког свог за сада интегрисаног дела у правцу осамостаљења и независности. Зато је транзит протумачен као пролазак кроз сложени федерални облик југословенске државе неопходно проучити и извући потребне поуке, пре свега због тога што је, по свему судећи, поновљиво деструктивно искуство.

Литература

[1] Аврамовић Зоран, „Регионализам и демократија. Регионализам као идеолошко средство десуверенизације”, *Социолошки преглед*, Београд, јануар-јун, 2001.

[2] Антић Чедомир, Кеџмановић Ненад, *Историја Републике Српске*, Недељник, Београд, 2016.

[3] Bjelajac S. Mile, *Jugoslovensko iskustvo sa multietničkom armijom 1918-1991*, Udruženje za društvenu istoriju, Beograd, 1999.

[4] Bjukenan Alen, „Теорије сецесије”, у *Secesija, tranziciona pravda i pomirenje, zbornik*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 32-38.

[5] Volzer Majkl, у: *Pravedni i nepravedni ratovi. Moralni argument sa istorijskim primerima*, Službeni glasnik, Beograd, 2012.

[6] Душанић Јован, *Неолиберализам, Catena mundi*, Београд, 2015.

[7] Đukanović Dragan, *Balkan na posthladnoratovskom raskršću (1989-2016)*, IMPP, Službeni glasnik, Beograd, 2016.

[8] Jovanović Miloš, „Pitanje priznanja država u međunarodnom pravu: slučaj Kosova i Metohije”, *Savremeni međunarodni izazovi*, zbornik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008.

[9] Јовић Борислав, *Како су Срби изгубили век. Трагична судбина Срба у заједничкој држави*, Службени гласник, Београд, 2016.

[10] Катић Небојша, *Из другог угла*, Catena mundi, Београд, 2015.

[11] Кнежевић Милош, *Балканска пометња*, ДП „Ђуро Салај”, Београд, 1996.

[12] Кнежевић Милош, *Европа иза лимеса*, Слободна књига Владимира Максимића, Београд, 2001.

[13] Кнежевић Милош, „Неуспех југословенства и српско искуство интеграције“, *Национални интерес*, Београд, бр. 1, 2005.

[14] Кнежевић Милош, „Президенцијализам на хоризонту историје”, у: *Савремени председнички системи*, Институт за политичке студије, зборник, Београд, 2005.

[15] Кнежевић Милош, *Изневерена држава. Србија и Црна Гора у времену разлаза*, Институт за политичке студије, Београд, 2007.

[16] Кнежевић Милош, *Парадигма распада. Разлагање државе у огледалу узрочности*, глава „Транзитни оквир и услови транзиције”, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

[17] Кнежевић Милош, *Неизвесни прелазак. Демократија транзиција*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.

[18] Кнежевић Милош, *Призма геополитике*, Институт за политичке студије, Београд, 2013.

[19] Кнежевић Милош, „Страхови и мржње у политици. Историјске димензије србомржње и србофобије”, у: *Говор мржње и култура памћења*, зборник, приредили Зоран Милошевић и Милош Кнежевић, Институт за политичке студије, Београд, 2020.

[20] *Kolektivno sećanje i politike pamćenja*, zbornik, priredili Michal Sladaček, Jelena Vasiljević, Tamara Petrović Trifunović, Zavod za udžbenike, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 2015.

[21] Ломпар Мило, *Дух самопорицања*, Орфеус, Нови Сад, 2011.

[22] Митровић Љубиша, *У раљама транзиције. Између суноврата и алтернативе*, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Прометеј, Ниш – Нови Сад, 2017.

[23] Nikl V. Džejms, „Četiri načina kako se rešiti drugih grupa”, у *Secesija, tranziciona pravda i pomirenje, zbornik*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.

[24] Новаковић Коста, „Оружано организовање Срба Крајишника (1990-1995. година)”, зборник *Истина о Републици Српској Крајини*, реферати и саопштења I, приредили Момчило Суботић и Бранко Надовеза, Институт за политичке студије, Београд, 2008.

[25] Pavković Aleksandar, Radan Petar, *Stvaranje novih država. Teorija i praksa*, Službeni glasnik, Beograd, 2008.

[26] Радиновић Радован, *Карактер ратова за разбијање Југославије*, Београдски форум за свет равноправних, Београд, 2015.

[27] Симеуновић Драган, „Срби и традиција колективне кривике”, *Српска политичка мисао*, 1-2, 1999.

[28] Степић Миломир, „Геополитички смисао југословенства и југословенске државе”, *Историја једне утопије. 100 година од стварања Југославије*, зборник, књига друга, Catena mundi, Београд, 2018.

[29] Суботић Момчило *Право на самоопредељење и „југословенски експеримент“*. Прва, друга, трећа Југославија, Институт за политичке студије, Београд, 2004.

[30] Терзић Славенко, „Право на самоопредељење и српско питање”, зборник *Историја једне утопије. 100 година од стварања Југославије*, књига друга, Catena mundi, Београд, 2018.

[31] Trud Aleksis Žil, *Razaranje Balkana. Kako su razbili Jugoslaviju*, Xenia, Metella, Beograd, 2013.

[32] Henis Vilhelm, „Rastakanje pojma suvereniteta”, у: *Suveren i suverenost. Između pojma, fikcije i političke emocije*, zbornik, Službeni glasnik, Beograd, 2008.

Strategic Culture in the Geopolitical Interpretation of Transit and Transition

The author explains and proves that in epochal changes at the crossroads of centuries and millennia, there are two similar, but in many ways different processes: transit and transition. Transit means the passage of some parts of the state through a complex and unique state in the direction of international independence. From an empirical perspective, transit proceeds in two ways: peacefully or in a conflict or. Transit is, in fact, another name for separation or secession. Transit secession in one state shapes several independent states. In that sense, transit is the exteriorization of national politics, its internationalization and geopoliticization. Although it manifests dramatically, tragically and catastrophically in the secession conflict, in the theoretical discourse of social, national and state changes, transit is covered by the process of transition. Therefore, the author recognizes three approaches to the relationship between transit and transition: transit that is partially differentiated from transition; transit that is fully differentiated from transition and transit equated to transition. The author advocates a clear and principled distinction between the phenomenon of transit and the phenomenon of transition. Finally, the paper emphasizes the chronopolitical moment of geopolitical metamorphoses in which transit precedes and in many ways determines the later transition. Transition as a socio-economic process, i.e. the political-economic structural transformation of the socialist into the capitalist society cannot be sufficiently understood without understanding the previous events of transit. It is precisely the Yugoslav case of the disintegration of a complex state that could be instructive for the current EU integration, and also certain multinational and mononational states that face the danger of extreme regionalism, autonomy and separatism.

Key words: *complex state, transit, transition, integralism, secession, democracy, geopolitics, geoeconomics, strategy*